

מ. שולמן / תל-אביב

התפילה בבית-הספר הדתי

אחת ממטרות לימוד התפילה לתלמידי בית-הספר הממלכתי-דתי היא "להר- גילים להתפלל את תפילות הקבע בכוונה", אם, כן, כיצד משיגים מטרה נכבדה זאת?

אין זה בכוחו של ביה"ס היסודי הדתי ואין זה גם מתפקידו לגדל תלמידי חכמים, אבל מחובתו ובכוחו לחנך יהודים מתפללים בכוונה, ולשם זה עליו להעמיד במרכז חינוכו הדתי את התפילה.

התפילה בכיתות א-ד

ההכנה: התפילה דורשת הכנה מוקדמת: "אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש". ישנן הכנות סמוך לתפילה וישנן הכנות הנעשות כמה ימים לפני התפילה.

הלבוש: רב יהודה היה מקשט עצמו בבגדיו לפני התפילה משום "השתחוה לה' בהדרת קודש". נבקש מתלמידינו לבוא בבגדים נקיים ונבדוק כל יום לפני התפילה חלק מבגדי התלמידים.

הנקיון: בדיקת הנקיון בביה"ס הדתי יש לעשותה כהכנה לקראת התפילה. נבדוק ידיו, צפרניו וכו' של הילד כהכנה לקראת תפילה בפני מלך מלכי המלכים הקב"ה.

נטילת ידים: כשם שלפני העבודה בביהמ"ק רחצו בני אהרן את ידיהם, כך ירחצו תלמידינו ידיהם לפני התפילה.

מלבד ההכנה הגופנית עלינו גם להכינם הכנה נפשית. על המורה לומר יום יום דברי התעוררות לקראת התפילה או לקראת קטע חדש בתפילה.

קטע חדש: אין להוסיף קטע חדש בתפילת הכיתות הנמוכות ללא הכנתו על-ידי קריאה נכונה ומוטעמת. על המורה למנוע שגיאות ניקוד; חלוקה בלתי נכונה של המלים להברות; דילוגים והשמטת אותיות והברות וכו'. ההכנה תהיה סמוך לתפילה או אחרי התפילה לקראת יום המחרת או בשיעור אחר לקראת הימים הבאים.

מגילת תפילה: מן הראוי שתלמידי הכיתות הנמוכות ילמדו כל קטע חדש

מעל גבי קלף-פלקאט שייכתב על-ידי המורה באותיות גדולות וצבועים שונים. הצבועים יגוונו לפי תוכן הדברים. הפלקטים יצטרפו ל"מגילת תפילה". אם ניסוי של דרך למידה פרונטאלית זו של התפילה יצליח, נצטרך להדפיס מגילה זו.

צורת התפילה: התפילה בבתי"ס שלנו היא בדרך כלל צעקנית ומונוטונית. באותו לחץ קוראים "ברוך שאמר" ו"שמע ישראל", "אשרי" ותפילת עמידה. אין אנו מבדילים בין חלק הבקשות וחלק השבח שבתפילה.

לכן יש לקיים את התפילה בכיתות הנמוכות בשתי צורות: שירה ומקהלת דיבור. התפילה צריכה להיות מגוונת, לדוגמה: קריאת שמע אפשר לקרוא בטעמי המקרא; במקומות שעושים את זה, הרבר מתקבל יפה. "זוהר אף ה' בכס" בלחישתה. יוטל נא על ועדת מומחים, להכין מנגינות מתאימות לתפילות וקריאה במקלהת דיבור.

שמונה עשרה: גם בעניין התפילה נתקיים לדאבוננו "כל החשוב מחברו, משובש יותר מחברו". מאזד שתפילת העמידה ארוכה ונאמרת בלחש, שגיאור תיה מרובות, לכן צריך בכיתות הנמוכות להתפלל שמו"ע בחצי קול. אמנם צורה זו אינה מקובלת, ובעתיד לא ימשיכו התלמידים להתפלל בצורה זו, אבל המטרה של תפילת שמו"ע נכונה, מוטעמת ומלווה כוונת הלב — מצדיקה את השימוש בצורה זו.

חדר התפילה: כיון שתלמידי הכיתות הנמוכות מתפללים בכיתתם, עלינו לשנות את סדרי הכיתה לקראת התפילה. רצוי לסדר את הספסלים בכיוון לירושלים. עלינו לקיים פינת תפילה. הפינה תכיל תיבה או שולחן מכוסה מפה מתאימה, ארון קודש קטן, "שויתי", פלקטים: דע לפני מי אתה עומד, משיב הרוח ומוריד הגשם, מוריד הטל, יעלה ויבא בר"ח וכו', פמוטים להדלקת נרות בשעת התפילה, מגילת התפילה וכו'.

המורה בשעת התפילה: המורים בכיתות הנמוכות חייבים להתפלל מתוך סידורם יחד עם הילדים. עליהם לשמש כעין חזנים.

כמובן שחינוך לתפילה דורש מהמורה הכנה לשעת התפילה.

ציצית: על המורים להשגיח שהתלמידים ילבושו ציצית וישתמשו בהן בשעת ברכת ציצית וקריאת שמע.

ה ת פ י ל ה ב כ י ת ו ת ה - ח

זמן התפילה: בדרך כלל מקובל, שמתפללים לפני התחלת השיעורים. אך האחזורים רבים וגם המורים מתקשים במילוי תורנותם. בשל הקדמת התפילה לשיעורים רואים ההורים והתלמידים בתפילה בביה"ס רשות, והמנהלים מסתפקים בתורנות של מודה אחד או לכל היותר שניים, שמחובתם להשגיח

על הסדר. בבתי"ס בינוניים מגיע מספר התלמידים בכיתות ה'-ח' לפחות ל-100-150 ואין ביכולתו של מורה תורן לחנך מספר כה גדול של תלמידים לתפילה נאה ובכוונה.

נסייני לימדני שניתן לחנך את תלמידינו לתפילה בכוונה וליצור הווי של בית כנסת ולמעט את האיחורים והחיסורים, אם נתחיל את התפילה בשיעור הראשון, היינו בשמונה בבוקר וישתתפו בה מנהלי ביה"ס, מחנכי הכיתות והמורים המקצועיים. בדרך זו יוכל כל מחנך לשים לב לתפילת כיתתו. סידור זה יחייב את כל המורים והמנהלים וסגניהם לנדב מחצית השעה ליום. ניסוי זה ערכתי באחד מאזורי פיקוחי והצלחה היתה מרובה.

מקום התפילה: בדרך כלל נערכת התפילה בכיתה או באחד האולמות: אולם התעמלות, חדר מלאכה, חדר האוכל. עלינו להחזיר לתודעתן של הרשות יות המקומיות, או של ועדי בתי"הספר (בחול"ל) כי כשם שהם בונים "חדרים מקצועיים" עליהם לבנות גם בתי כנסת על יד בתי"ספר דתיים. בתנאים הקיימים עלינו לבחור בחדר הטוב והיפה כבית כנסת, לציידו בציוד הדרוש ולקשטו בקישוטים המתאימים. רצוי שבתי הספר יקימו את התפילה בבית-כנסת סמוך והבנות תתפללנה בעזרת נשים. אם זה בלתי אפשרי בכל יום, רצוי וכדאי לקיים את התפילה בביכ"נ מרכזי בכל ראש-חודש ותענית. ציוד: עלינו לדאוג שכל ב"ס יצוייד בארון קודש, תיבה לש"ץ ושולחן לקריאת התורה. את התיבה והשולחן אפשר להכין בחדר המלאכה של בית הספר. בנות הכיתות הגבוהות תתפורנה ותרקומנה פרוכת לארון הקודש ומפות לתיבה ולשולחן. בכמה בתי ספר הגישו בנות המחזור המסיים פרוכת כמתנה לבית הכנסת.

עלינו להשיג ספר תורה לכל מגין. באחד מבתי הספר שבנתניה יצאו תלמידי די כתות ח' בחופשת פסח לעבודה ותרמו שכר עבודתם לרכישת ספר תורה לביה"ס.

מן הראוי שכל מחזור גומר יתן מתנה מתאימה לבית הכנסת שבביה"ס. בית הכנסת יקושט בקישוטים המקובלים: כלי זמר שהיו בביה"מ"ק, תמונות של מקומות קדושים, בתי כנסת, "שוית" והמודעות המקובלות "יעלה ויבוא", "טל ומטר" וכד'. אפשר לנצל את חדרי המלאכה ליצירתם ועשייתם של קישוטים מתאימים לבית הכנסת.

בית הכנסת יצוייד בשולחנות המתאימים להנחת תפילין ובארונות או כונניות נוחים להשארת התפילין בביה"ס. אמנם ידועה לי "הסכנה" שבהשארת התפילין בביה"ס, אבל אין להנהיג טלטול התפילין בתיק במשך כל יום הלימודים, שיש בו הרבה מן הזלזול והבויון.

נקפיד להכשיר שליחי ציבור (ש"צים) וננהג לפי ההלכה: "כל מי שאינו

יכול להוציא האותיות כתיקונן, כגון שהוא כבד פה וכבד לשון, אין מורידין אותו לפני התיבה" (משנה ברורה — הלכות ברכות סעיף נג, ס"ק לז). הש"צים יתעטפו בטלית גדולה ו"לא ירד לפני התיבה חזן שבגדו קרוע וזרועותיו מגולים" (שם).

על לוח המודעות של ביהכ"נ תימצא רשימה חודשית או שבועית של חזנים וסגנים. כן תפורסם רשימה של הקוראים בתורה בימי שני וחמישי, ר"ח וימי צום.

הגבאים ימלאו את התפקידים המקובלים בביכ"נ של המבוגרים. מבחינה חברתית עלינו להקפיד, שגבאי ידע לברך ב"מי שברך" את החבר החולה, מורים והורים חולים, וכן במקרה של מזל טוב, וגם ידע לומר "אל מלא רחמים" במקרה של אבלות ר"ל וביום זכרון.

התורנים: התורנים יהיו אחראים לסדרי בית־הכנסת: הם ידאגו לנקיטן, להכנת הספסלים ומקומות הישיבה, שיהיו קבועים לפי הכיתות. ועדת קישוט או הגבאים יהיו אחראים לקישוטו של בית הכנסת.

קטעי התפילה: כיון שנקדיש לתפילה ביום חול רגיל כמחצית השעה, ועלינו להרגיל את תלמידינו להתפלל "מלה במלה" יהיה צורך להשמיט קטעים מהתפילה השלימה ולתלמידים ייאמר, שאנו עושים זאת רק מחמת הדחק, אבל עליהם מוטלת חובה להשלים.

אני מציע להתפלל כל יום: ברכות השחר, ברוך שאמר, אשרי, ומישתבח עד הסוף.

בקדיש צריך להרגיל לענות "אמן; יהא שמיא רבא" ולשנן את דברי ר' יוסי: "בשעה שישראל נכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונים יהא שמו הגדול מבורך, הקב"ה מנענע ראשו ואומר: אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך; מה לו לאב, שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם". חזרת הש"ץ: למרות הצימצום בזמן ראוי להנהיג חזרת הש"ץ בקול רם ותלמידינו יתרגלו לכבוש את יצר הדיבור בשעת התפילה ולענות ברוך הוא וברוך שמו ואמן.

חזרת התפילה: ישנן שלוש צורות עיקריות: שירה, מקהלת דיבור, ציבור וחזן. אמנם אין לנו אפשרות להרבות בשירה בימי חול, אבל פטור בלא כלום אי אפשר.

אני מציע לקרוא בשירה את ברוך שאמר ושירת הים (כשהיא נאמרת בתפילת הכיתה), מובא, ש"ברוך שאמר היו אומרים בנעימה וקול זמרה בנחת ובכוונה מלה במלה" (אוצר דינים ומנהגים), ושירת הים — השם עצמו מצדיק לקרוא אותה כשירה או בטעמי המקרא.

מישתבח עד שמו"ע, חוץ מק"ש, יש להתפלל במקהלת דיבור או בחצי קול,

צורת התפילה המקובלת בעדות מזרחיות שונות. נוכחתי שתלמידים המתפללים בלחש לא רק שאינם מתפללים בכוונה, אלא שבדרך כלל היא הופכת לכל היותר לתפילה בעינים.

קריאת שמע: עלינו להקדיש זמן מיוחד לקריאת שמע נכונה, שלא תיקרא בחטיפה ובמרוצה ובעירוב הדברים, אלא במתון, מלה במלה ובהפסק בין דבר לדבר, כאדם הקורא צווי המלך (משנה ברורה סי' ס"ק ד). ואני צועד צעד נוסף ומציע לקרוא ק"ש בטעמים אעפ"י שאין מנהג זה נפוץ אלא בין המדקדקים (רמ"א שם). כדאי להביא דברי מדרש שיה"ש המדבר על נושא זה: "כשישראל נכנסים לבתי כנסיות וקורין ק"ש בכיוון הדעת בקול אחד, בדעה וטעם אחד, אומר להם הקב"ה: 'היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני', אבל כשישראל קורין שמע בטרופן הדעת, זה מקדים וזה מאחר ואינם מכוונים דעתם בק"ש, רוח הקודש צווחת ואומרת: 'ברח דודי'."

טפול בשגיאות: על מחנכי הכיתות ה-ח והמורים לעברית ללמד את תלמידיהם את הקריאה הנכונה והמוטעמת של התפילה בהתאם להלכה. נתלה גם פלאט: "התפלל נכון", וצריך לסמן את המלים שהתלמידים מתקשים בקריאתן.

ציצית: על מורינו להקפיד על לבישת טלית קטן. אמנם ילדי עדות המזרח אינם רגילים ללבוש ציצית כל היום, אבל מנהג זה ראוי שיקבלוהו מן האשכנזים. בין השאר נביא לפני תלמידינו את דברי הרמב"ם על ציצית, ואני אעתיק כאן רק את סיומם: "לעולם יהא אדם זהיר במצוות ציצית, שהרי הכתוב שקלה ותלה בה כל המצוות כולן, שנאמר: 'וראיכם אותו וזכרתם את כל מצוות ה''" (משנה תורה להלכות ציצית).

הלכות תפילה: עלינו ללמד הלכות תפילה לתלמידים בשגי מחזוריים ונוסף על זה יש לחפש הודמגויות לחזרה תדירה. דרך פשוטה היא ללמד הלכה בכל יום עם גמר התפילה.

כחוק ולא יעבור אני רואה את החובה של תפילת מנחה בביה"ס. לשם הגשמת התוכנית צריך לקיים חוגים למורות בסידור ובהלכות תפילה. על המפקחים לראות את שעות התפילה כשאר השיעורים ולהרבות לבקר בהם. לעקוב אחרי הנעשה ולשמש גם במקצוע זה מדריכים ומפקחים.

סיום: אין התפילה מצוה אחת בין מצוות אחרות; התפילה צריכה להיות תמציתו ונשמתו של החינוך הדתי בבית הספר.